

Anna Szczepańska-Dudziak

Polsko-czechosłowackie kontakty kulturalne i naukowe 1945–1956

Historia Slavorum Occidentis 1(8), 212-235

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK (SZCZECIN)

POLSKO-CZECHOSŁOWACKIE KONTAKTY KULTURALNE I NAUKOWE 1945–1956

Słowa kluczowe: Czechosłowacja, kultura, nauka, film, stosunki międzynarodowe

Keywords: Czechoslovakia, culture, science, film, international relations

Abstract: Polish-Czechoslovak relations after World War II were marked by territorial and national disputes. Notwithstanding several contentious issues, the cooperation in the field of education, research and education was initiated as early as in 1945. The paper seeks to analyse official contacts of the scholarly and cultural milieus of Poland and Czechoslovakia between 1945 and 1956.

Bliskie sąsiedztwo oraz wzajemne oddziaływanie na przestrzeni dziejów wpływały na rozwój kontaktów kulturalnych i naukowych między Polakami, Czechami i Słowakami. Mają one bogatą tradycję i były rozwijane nie zważając na zawile relacje polityczne. Należy w tym miejscu wskazać na szczególne zainteresowanie historiografii polskiej, czeskiej i słowackiej, dziejami sąsiadów, jak również historią wzajemnych relacji. Na kształt związków kulturalnych i naukowych, wpływały zarówno osobiste kontakty przedstawicieli nauki, jak również debaty intelektualne prowadzone przez historyków i literaturoznawców w okresie międzywojennym.

Do przerwanych przez wojnę kontaktów powrócono po 1945 r., w zgodzie z odmiennej rzeczywistości, jaka powstała w warunkach ładu jałtańskiego i dominacji ZSRR. Polska i Czechosłowacja poddane komunistycznemu monopolowi władzy, przedkładając internacjonalistyczną przyjaźń ponad narodowe interesy, stworzyły nowy wymiar wzajemnego sąsiedztwa, pozornie wolny od historycznych uprzedzeń i ułatwiający wzajemne poznanie.

Celem opracowania, opartego przede wszystkim na polskich archiwaliach jest analiza wybranych aspektów kontaktów kulturalnych i naukowych między Polską a Czechosłowacją w latach 1945–1956. Podstawę źródłową stanowią dokumenty zgromadzone w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, Archiwum Zakładowym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, a także znajdujące się w archiwach Republiki Czeskiej – Archiv Ministerstva zahraničních věcí oraz Národní archiv. Zgromadzone tam oficjalne dokumenty rządowe, sprawozdania z realizacji umów o współpracy kulturalnej i naukowej, raporty dyplomatyczne, pozwalają na poszerzenie zakresu informacji dotyczących zarówno oficjalnych stosunków realizowanych na szczeblu państwowym, jak również odnoszących się do osobistych kontaktów twórców kultury oraz środowisk naukowych.

Relacje instytucjonalne w dziedzinie kultury między Polską a Czechosłowacją rozpoczęły się w sierpniu 1945 r. od spotkania w Pradze, w którym uczestniczyli zarówno przedstawiciele Poselstwa RP, Ministerstwa Informacji i Propagandy, jak i pisarze polscy, czescy i słowaccy, tłumacze literatury oraz pracownicy Teatru Narodowego w Pradze¹. Natomiast pierwsze osobiste kontakty nawiązały środowiska literackie obu państw, podczas odbywającej się jesienią 1946 r. w Pradze, wizyty delegacji polskich pisarzy, w której skład wchodził: Zofia Nałkowska, Pola Gojawiczyńska, Jan Wiktor, Julian Przyboś i Jerzy Andrzejewski. Wizyta ta miała miejsce na zaproszenie rządu czechosłowackiego, a jednym z jej propagandowych celów było zwrócenie uwagi na problem mniejszości polskiej, której postulaty utrudniały zawarcie sojuszniczego układu pod dyktando Kremla. Dlatego, poza manifestacją normalizacji relacji polsko-czechosłowackich, polscy goście mieli odwiedzić Morawską Ostrawę, na co rząd w Warszawie nie wyraził zgody².

¹ Práce, 2 VIII 1945 r.; *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-czechosłowackich*, red. W. Balcerak i in., Wrocław-Warszawa-Kraków 1985, t. I, cz. 1, s. 232; V. Forst, *Czechosłowacja*, tł. M. Kamieniecki, Warszawa 1966, s. 255.

² Z. Nałkowska, *Dzienniki 1945–1954*, oprac. H. Kirchner, Warszawa 2000, s. 294–333; Podróż po Czechosłowacji trwała od 6 X do 3 XI 1946 r. i obejmowała Pragę, Bratysławę, Trnavę, Štrbské Pleso, Smokoviec; M. K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945–1948*, Warszawa 1990, s. 277; G.P. Bąbiak, *Wokół „braterskich wizyt” polskich i czechosłowackich twórców w pierwszych powojennych dekadach XX w.*, [w:] *Polsko-czeskie tropy kulturalne w XX wieku*, red. G.P. Bąbiak, J. Królak, Warszawa 2012, s. 95–113.

Rok później miała miejsce rewizyta delegacji czeskich i słowackich pisarzy w składzie: František Halas, Marie Pujmanová, Rudo Brtáň oraz Pavol Bunčák³. Wtedy też na łamach „Odrodzenia” ukazywały się artykuły o tematyce bohemistycznej nawiązującej do kwestii polsko-czechosłowackiej współpracy kulturalnej oraz do idei panslawistycznych. Ich autorzy dawali wyraz przekonaniu o szczególnym znaczeniu Pragi, jako ośrodka pracy naukowej, społecznej oraz podkreślali rolę twórców w rozwoju tej współpracy, tworząc tym samym dobrą atmosferę do unormowania sąsiedzkich stosunków, naznaczonych problemami politycznymi i terytorialnymi.

Pomimo wielu spornych kwestii, jakie istniały we wzajemnych relacjach między Polską i Czechosłowacją po II wojnie światowej, zagadnienia współpracy kulturalnej udało się uregulować stosunkowo szybko. Pierwszy projekt umowy kulturalnej został parafowany w lutym 1946 r., podczas spotkania delegacji rządowych obu państw, które odbyło się w Pradze. Umowie towarzyszyły trzy rezolucje: o reaktywowaniu towarzystw przyjaźni w obu państwach, o wznowieniu współpracy przy pielęgnacji pogranicznych parków narodowych oraz o podjęciu kroków w celu zapobieżenia antypolskiej propagandzie w ČSR i antyczechosłowackiej propagandzie w Polsce⁴. Parafowany w Pradze projekt porozumienia stał się punktem wyjścia dla umowy o współpracy kulturalnej między Polską a Republiką Czechosłowacką, podpisanej 4 lipca 1947 r.⁵ Umowa zakładała zwiększenie liczby katedr i lektoratów językowych, utworzenie Instytutów Kultury, wspieranie przekładów literatury, wymianę przedstawicieli nauki, literatury, teatru, muzyki, filmu i radia, a także popularyzację dorobku kulturalnego Polski i Czechosłowacji⁶.

Jedną z form popularyzacji dorobku kulturalnego była organizacja w Polsce i ČSR, cyklicznych Tygodni Przyjaźni, które niestety służyły także celom propagandowym. Zwykle wydarzeniem otwierającym program

³ J. Zarek, *O polsko-słowackich związkach literackich po roku 1918*, [w:] *Polsko-słowackie stosunki po roku 1918*, red. H. Mieczkowska, J. Hvišč, Wrocław 2002, s. 83; J. Hvišč, *Miejsce literatury polskiej na Słowacji*, Tygiel Kultury, 10 (2006), nr 4–6, s. 117–122.

⁴ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 1, s. 89–91, Ze stenogramu rokowań polsko-czechosłowackich, Praga 16 II 1946 r.

⁵ *Dziennik Ustaw RP (dalej Dz. U. RP) 1948*, nr 46 poz. 346; *Dokumenty i materiały...*, t. I, cz. 1, s. 228–231; M. S. Korowicz, *Powojenne układy polsko-czechosłowackie – przegląd*, *Sprawy Międzynarodowe*, 1 (1948), nr 1, s. 114–115.

⁶ *Sprawozdania Stenograficzne Posiedzeń Sejmu RP (dalej SSPS RP)*, 35 pos., 29 I 1948 r., ł. 21–22, Sejm przyjął projekt ustawy o ratyfikacji umowy o współpracy kulturalnej między Polską a Czechosłowacją.

Tygodnia Przyjaźni, były manifestacje z udziałem ludności, często mające polityczny charakter i odwołujące się do aktualnych problemów międzynarodowych. Organizowano także wieczornice, wystawy, spotkania z dziennikarzami czy prelekcje na temat kraju sąsiada i jego osiągnięć gospodarczych, politycznych i kulturalnych. Tydzień był też okazją do świętowania rocznic zakończenia wojny, podpisania układu sojuszniczego, urodzin i śmierci znanych poetów i pisarzy świąt narodowych a tych wydarzeniach uczestniczyli przedstawiciele władz partyjnych i państwowych⁷. Działania te miały służyć umocnieniu przekonania o bliskich relacjach czy nawet wspólnocie interesów obu państw przy jednoczesnym wyeliminowaniu jakichkolwiek kwestii spornych, które do tej pory utrudniały kontakty sąsiedzkie.

Poza propagandowym wymiarem, wydarzenia odbywające się w ramach Tygodnia Przyjaźni, miały też charakter stricte kulturalny – spektakle teatralne, pokazy filmów, wystawy, stawały się okazją do popularyzacji kultury polskiej, czeskiej i słowackiej⁸. Do takich zaliczyć należy koncerty Orkiestry Symfonicznej Radia Czechosłowackiego pod dyrekcją Karela Ančerla, jakie odbyły się w marcu 1949 r. w Katowicach i Warszawie. Teatr Narodowy z Bratysławy wystąpił ze spektaklami w Katowicach i na Wybrzeżu. Skrzypek, członek Czeskiego Tria - Alexandr Plocek koncertował w Warszawie, Gdyni, Katowicach, Bielsku, Szczecinie i Łodzi. Na koncertach w Polsce przebywały śpiewaczki: Emílie Zachardová, Marie Tauberová i Marta Krásová, czeska śpiewaczka i artystka narodowa. W Warszawie otwarto wystawę „Czechosłowackiej Sztuki Ludowej”, zaś w Toruniu pokazano wystawę „Książki Czechosłowackiej” (wystawy książek odbywające się cyklicznie, tradycyjnie gromadziły duże rzesze czytelników). Do ČSR wyjechał Balet i Chór Domu Wojska Polskiego, a także polscy artyści: Ewa Bandrowska-Turska, Henryk Sztompka, Zbigniew Szymanowski, Jerzy Adamczewski. Tydzień Przyjaźni

⁷ *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 2, s. 285–288, Z raportu ambasadora Republiki Czechosłowackiej w Warszawie K. Vojáčka do MSZ w Pradze o przebiegu Tygodnia Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej w Polsce, Warszawa 6 II 1956 r.; M. Pindór, *Polsko-czeskie i polsko-słowackie kontakty teatralne. Cieszyn - Český Těšín 1945-1999*, Katowice 2006, s. 61–64.

⁸ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dalej AMZV), Politické zprávy Polsko 1945–1977, ZU Varšava 1949–1950, č. 517/dův/49, Sprawozdanie z przebiegu Tygodnia Przyjaźni Czechosłowacko-Polskiej, 31 III 1949; *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 252–253, Plan obchodů Tygodnia Przyjaźni Ludu Czechosłowackiego i Polskiego w województwie brneńskim, Brno 7 IX 1955 r.

zaszczycili pisarze – Stefan Żółkiewski, historyk i krytyk literatury polskiej, publicysta i Hieronim E. Michalski, eseista, krytyk literacki i publicysta⁹.

Najintensywniej rozwijającą się formą kontaktów kulturalnych stała się współpraca w dziedzinie literatury. Realizowano ją poprzez przekłady literatury (uznane przez wiceministra kultury i sztuki (1948–1952) Włodzimierza Sokorskiego za priorytetowe dla rozwoju współpracy kulturalnej), wizyty pisarzy obu państw oraz organizację wystaw rocznicowych i okolicznościowych¹⁰. W tym 1946 r. odnowiono związki naukowe oraz dyskusję prowadzoną od lat 30. XX w. przez środowiska literaturoznawców, a to dzięki publikacjom Stefana Żółkiewskiego na łamach „Kuźnicy”¹¹.

Literatura polska należała do najczęściej tłumaczonych w Czechosłowacji po drugiej wojnie światowej. Do bogatych przedwojennych tradycji przekładów polskiej literatury klasycznej, nawiązywali Vladimír Holan, Václav Renč oraz František Halas¹². W 1948 r. powstało koło tłumaczy literatury polskiej przy Związku Pisarzy Czechosłowackich. Pierwsze powojenne przekłady polskiej literatury stanowiły także proza współczesnych autorów i w 1946 r., jako kontynuacja przedwojennej Biblioteki Polskiej, ukazało w Czechosłowacji drugie wydania *Cudzoziemki* Marii Kuncewiczowej. W tym pierwszych powojennych latach wydanano także przekłady książek nawiązujących do wojennych przeżyć i osobistych refleksji autorów: Jerzego Andrzejewskiego, Stanisława Dygata, Heleny Boguszewskiej, Zofii Kossak-Szczuckiej, Marii Kuncewiczowej, Zofii Nałkowskiej, Poli Gojawiczyńskiej, Seweryny Szmaglewskiej oraz Jarosława Iwaszkiewicza¹³. Polityczne i ideologiczne motywy stały się powodem przekładów twórczości Wandy Wasilewskiej oraz Leona Kruczkowskiego, ówczesnego wiceministra kultury i sztuki. Rok 1948 przyniósł przekłady na język czeski i słowacki 27 tytułów polskiej

⁹ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Kultury i Sztuki (dalej MKiS), Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 86, k. 27–28, Sprawozdanie z Tygodnia Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej, 1949 r.

¹⁰ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 1, s. 499–450, Wywiad na temat przyjaźni i współpracy polsko-czechosłowackiej, Ostrawa 28 VII 1948 r.

¹¹ J. Baluch, *Czeskie inspiracje polskiego literaturoznawstwa*, [w:] *Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju*, red. J. Wyrozumski, Kraków 1998, s. 207–213.

¹² J. Hloušková, *Rola literatury polskiej w środowisku czeskim i przemiany w jej odbiorze po drugiej wojnie światowej*, [w:] *Czechy i Polska na szlakach*, s. 216–218.

¹³ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej AMSZ), z. 21, w. 30, t. 391, Sprawozdanie Wydziału Prasowego ambasady RP w Pradze za 1948 r.; J. Hloušková, *Rola literatury*, s. 217–218.

literatury. Natomiast w Polsce ukazały się drukiem dzieła Karela Čapka, Ivana Olbrachta, Jana Drdy, Marii Pujmanovej. W 1949 r. przetłumaczono w Czechosłowacji książki Mariana Brandysa, Elizy Orzeszkowej, Lucjana Rudnickiego, Leona Kruczkowskiego i Ewy Szelburg-Zarembiny¹⁴. Wydano także utwory Juliana Tuwima w przekładzie J. Pilaña, tłumacza dzieł Norwida. W tym samym roku ukazał się w Polsce pierwszy powojenny przekład słowackiej książki *Lasy milczą* autorstwa Josefa Horáka.

Sytuacja polityczna, jaka nastąpiła w Polsce i Czechosłowacji w latach 50. XX w., stalinizacja obu państw, wpłynęła także na kształt polityki kulturalnej oraz spowodowała jej ideologizację. Powrócono do tłumaczenia literatury klasycznej, powieści historycznych, a przede wszystkim twórczości reprezentującej nurt socrealizmu. Do tych ostatnich należały – *Stare i Nowe* Lucjana Rudnickiego *Pamiętka z celulozy* Igora Newerlego. W 1951 r. przetłumaczono 30 polskich książek na język czeski i 22 na słowacki¹⁵. W 1952 r. ukazała się w Czechosłowacji antologia polskiej literatury współczesnej¹⁶. Jednocześnie przetłumaczono na język polski 28 książek, między innymi: K. Čapka *Bajkę o dobrym listonoszu*, K. Gottwalda, *W walce o socjalistyczną Czechosłowację*, Juliusa Fučíka *O bohaterach i bohaterstwie*, J. Haška *Tasie-miec księżnej pani*¹⁷. W 1953 r. wydano w Czechosłowacji tłumaczenia książek Mariana Brandysa, Kazimierza Przerwy-Tetmajera i Marty Michalskiej. W 1953 r. ukazała się też *Historia Literatury Polskiej*, której autorem był Karel Krejčí, stanowiąca jedno z niewielu opracowań na temat polskiej literatury, jakie wydano w Czechosłowacji po II wojnie światowej.

W ramach wymiany osobowej twórców w latach 1950–1951 do Czechosłowacji wyjechali: Gustaw Morcinek, Lucjan Rudnicki, Ryszard Matuszewski, Marian Brandys. Polskę odwiedzili: pisarz i publicysta Josef Havel oraz słowacki poeta Ctibor Štítnický. Często wizyty pisarzy nie miały jedynie wymiaru artystycznego a nadawano im charakter propagandowy. Przykładem niech będzie wyjazd Jerzego Andrzejewskiego w 1953 roku, gdzie spotkał się z pisarzami w siedzibie Związku Literatów, odwiedził Klub Tłumaczy oraz polonistów na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Karola w Pradze. Pisarz zwiedził Karlove Vary, Mariańskie Łaźnie, Brno i Podiebrady, ale także

¹⁴ AMSZ, z.7, w. 51, t. 459, Raport ambasady RP w Pradze za VII–VIII 1951 r.

¹⁵ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn, nr 52, Warszawa 1 IV 1952 r.

¹⁶ Dokumentacja Prasowa 1952 r., PAP, nr 1238; Nova Kultura 1952 r., nr 49.

¹⁷ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 38, Spis książek wydanych i przetłumaczonych z języka czeskiego i języka słowackiego na polski, k. 193.

spotkał się ze spółdzielcami w Jednolitej Spółdzielni Rolniczej w Slatinie koło Bańskiej Bystrzycy (załogi zakładów pracy nie zawsze były zainteresowane obcowaniem z wysoką kulturą i podczas spotkań autorskich i koncertów, świetlice zakładowe świeciły pustkami)¹⁸.

Spotkania autorskie organizowane podczas tych podróży były otwarte dla szerszej publiczności i miały często wydźwięk propagandowy. Programy każdej wizyty pisarzy i innych przedstawicieli świata kultury i nauki były szczegółowo opracowane. Niestety wymiana osobowa twórców i działaczy kultury napotykała na trudności. Często stwarzała je sama sobie strona polska. Wyraźnie brakowało synchronizacji działań między Centralą MSZ w Warszawie oraz Ministerstwem Kultury i Sztuki a polskimi placówkami dyplomatycznymi w ČSR. Najczęściej problemy były efektem braku przepływu informacji, bowiem polskie placówki dyplomatyczne i konsularne nie otrzymywały na czas informacji na temat przyjazdów gości z Polski. Zdarzały się także sytuacje, kiedy to strona czechosłowacka nie wydawała w terminie wiz dla polskich artystów, przez co opóźniano ich przyjazd¹⁹. Współpraca kulturalna, jak i inne formy kontaktów, podlegała scentralizowanemu zarządzaniu, a za granicę wyjeżdżały osoby pewne ideologicznie oraz zobowiązane do uzyskania zgody na wyjazd od Biura Współpracy Kulturalnej z Zagranicą Ministerstwa Kultury i Sztuki. Wsparciem dla tych starań było uzyskanie pozytywnej opinii ze strony Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej, co dodatkowo piętrzyło biurokratyczne przeszkody.

Współpraca w zakresie przekładów literatury nie przebiegała bez problemów, na co zwracała uwagę ambasada ČSR w Warszawie²⁰. Powodem miały być niewyjaśnione sprawy honorariów autorskich, które polskie wydawnictwa powinny płacić czechosłowackim autorom. Dawny sposób procentowego obliczania honorariów na podstawie ceny sprzedaży, został zastąpiony od 1951 roku ryczałtowym honorarium za arkusz autorski i był on niekorzystny dla twórców. We współpracy wydawniczej występowały także inne trudności, wynikające z opieszałości w dostarczaniu przez strony książek do tłumaczenia. W planie na rok 1954 przewidziano przekłady 8 pozycji,

¹⁸ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 146, k. 51, Sprawozdanie z pobytu J. Andrzejewskiego w Czechosłowacji, 18 V-22 VI 1953 r.

¹⁹ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z zagranicą, sygn. 39, k. 43-44, Ocena wykonania planu współpracy kulturalnej między PRL a Czechosłowacją za I półrocze 1953 r.

²⁰ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 53-54, Tłumaczenie noty ambasady ČSR w Warszawie do polskiego MSZ, 11 XI 1953 r.

a w Polsce udało się ich przełożyć 5. Z powodu niedostatecznej ilości nadesłanych materiałów nie wydano w 1954 r. antologii współczesnej poezji czeskiej i słowackiej²¹.

Wydarzenia w Polsce w 1956 r. miały wpływ na zahamowanie wymiany kulturalnej i naukowej między Polską i ČSR. Zmiany, jakie zaszły w Polsce także w sferze kultury, nie były akceptowane przez czynniki rządowe w Pradze, co przy centralizacji wymiany kulturalnej i naukowej, oznaczało jej zmniejszenie²². Ograniczenia w kontaktach polsko-czechosłowackich w II połowie 1956 r., wywołanych wydarzeniami Poznańskiego Czerwca oraz dojściem Władysława Gomułki do władzy, wpłynęły na czasowe zahamowanie wymiany osobowej twórców kultury, o czym świadczy fakt, że Polski przyjechało w tym czasie tylko 4 czechosłowackich pisarzy i tłumaczy²³. Natomiast do ČSR wyjechali: Jadwiga Bułakowska, Jalu Kurek, Helena Gruszczyńska oraz Jadwiga Żylińska. Ten trudny dla współpracy rok przyniósł 10 przekładów polskiej literatury na język czeski i 7 na słowacki²⁴.

Dziedzina sztuki, w której oba kraje mają bogate tradycje współpracy był teatr. Szczególnie dużym zainteresowaniem cieszyła się w Czechosłowacji, polska dramaturgia. Po wejściu w życie umowy kulturalnej, w 1948 r. w czechosłowackich teatrach wystawiono 20 polskich utworów scenicznych. Teatr w Brnie pokazał *Moralność Panu Dulskiej*, a operę *Halka* obejrzeli widzowie w Opawie²⁵. W marcu 1949 r. Teatr Narodowy z Bratysławy występował w Warszawie i w Żyrardowie²⁶. Nestor polskiego teatru, Ludwik Solski, wcielił się w rolę Pana Jowialskiego w teatrach Ostrawy, Bogumina, Orłowej, Frysztatu²⁷. Przedstawiciele życia teatralnego brali też udział w festiwalach

²¹ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 76, Sprawozdanie z wykonania umowy o współpracy kulturalnej z CSR za okres 1 I–15 XI 1954 r.

²² Národní archiv ČR (dalej NA ČR), Úřad předsednictva vlády (ÚPV) 1956–1959, tajná spisovna, sign. 16.33, karton 2035, Opracowanie na temat czechosłowacko-polskich stosunków gospodarczych w latach 1945–1957.

²³ Tamże.

²⁴ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 40, k. 217, Sprawozdanie z wykonania Planu realizacji umowy o współpracy kulturalnej między CSR a PRL od 1 I do 30 VI 1956 r.

²⁵ AMSZ, z. 21, w. 30, t. 391, Sprawozdanie Wydziału Prasowego ambasady RP w Pradze za 1948 r.

²⁶ AAN, MKiS, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 81, k. 161–162, Program pobytu Teatru Narodowego z Bratysławy w dniach 22–24 III 1949 r.

²⁷ AAN, MKiS, Biuro współpracy kulturalnej z Zagranicą, sygn. 97, wycinki prasowe Lidové noviny 9 XII 1949 r.

organizowanych w Czechosłowacji, a aktorzy teatru lalkowego oraz zespołów teatralnych z Bielska i Cieszyna, odwiedzali południowego sąsiada w ramach małego ruchu granicznego. Teatr Polski z Bielska-Białej wystawiał *Grzeszników bez winy* w Czeskim Cieszynie, Boguminie, Trzyńcu, ale w tym wypadku, członkowie zespołu teatralnego mieli problemy z uzyskaniem pozwoleń na przekroczenie granicy²⁸.

W 1951 r. obie strony zobowiązały się do wystawienia 2 sztuk teatralnych rocznie. Strona polska wystawiła *Igraszki z diabłem*, a czechosłowacka dwie sztuki: *Zwykła sprawa* i *Niemcy*. W styczniu 1953 r. odbyła się w Pradze premiera sztuki z udziałem autora Krzysztofa Gruszczyńskiego *Pociąg do Marsylii*²⁹. Przedstawienie zakończyło się owacją na cześć przyjaźni polsko-czechosłowackiej. W Polskim Ośrodku Informacji w Pradze, zorganizowano wieczorek z udziałem czechosłowackich pisarzy, reżyserów, dramaturgów i dziennikarzy oraz samego autora, podczas którego dyskutowano o jego sztuce. Autor był też w Libercu, gdzie odbyła się czechosłowacka prapremiera jego sztuki³⁰. W Czechosłowacji gościli w 1953 r. polscy teatrolodzy – Władysław Krasnowiecki, Edward Csató oraz Wanda Wróblewska, uczestniczący w festiwalu teatralnym „Żniwo Teatralne”. Wanda Wróblewska wyjechała następnie do Czeskiego Cieszyna, by wziąć udział w pracach Sceny Polskiej³¹.

19 lutego 1954 r. dużym zainteresowaniem widowni cieszyła się premiera *Moralności Pani Dulskiej*, która odbyła się w Pradze. Od początku istnienia Teatr Narodowy w Pradze wystawił 35 sztuk teatralnych polskich autorów³². W związku z premierą sztuki *Takie Czasy*, w maju i czerwcu 1954 r. przebywał w ČSR jej autor Jerzy Jurandot, natomiast w polskich teatrach publiczność mogła obejrzeć *Latarnię Jiráska*, i *Igraszki z diabłem* J. Drdy³³.

²⁸ AAN, MKiS, Biuro współpracy kulturalnej z Zagranicą, sygn. 87, k. 49, Pismo Teatru Polskiego w Bielsku do Ministerstwa kultury i sztuki, 18 IX 1950 r.; szerzej na temat przygranicznej wymiany teatralnej patrz: M. Pindór, *Polsko-czeskie*, s. 162–181.

²⁹ AAN, Komitet Współpracy kulturalnej z Zagranicą, sygn. 143, Wyciąg ze sprawozdania ambasady PRL w Pradze dotyczący polskich sztuk teatralnych w Czechosłowacji.

³⁰ AAN, Wydział Współpracy kulturalnej z Zagranicą, sygn. 146, k. 42, Notatka dotycząca pobytu K. Gruszczyńskiego w Czechosłowacji.

³¹ AAN, Wydział Współpracy kulturalnej z Zagranicą, sygn. 146, k. 50, Sprawozdanie z realizacji wymiany kulturalnej z Czechosłowacją w III i IV 1953 r.

³² Trybuna Ludu, 20–22 II i 30–31 III 1954 r.

³³ AAN, Komitet Współpracy kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 19, Sprawozdanie z wykonania umowy o współpracy kulturalnej z ČSR za okres 1 I–15 XI 1954 r.

W 1955 r. na występach w ČSR przebywał Teatr Syrena, a na afiszach polskich teatrów znalazły się sztuki Drdy i Čapka (*Matka*)³⁴. W I półroczu 1956 r. nie doszło do wyjazdu polskiej grupy teatralnej do ČSR. W Polsce wystawiono *Rozbójnika Čapka i Spotkanie podczas deszczu Tesařovej*³⁵.

Dużym zainteresowaniem wśród społeczeństw obu krajów cieszyła się muzyka klasyczna. W listopadzie 1947 r. na dwutygodniowym tournée przebywał w ČSR, Teatr Wojska Polskiego, który dał 17 przedstawień komicznej opery *Krakowiacy i Górale*³⁶. W listopadzie 1948 r. w Pradze i Brnie koncertowała Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia, którą dyrygowali Witold Rowicki i Grzegorz Fitelberg³⁷. W 1949 r. w Czechosłowacji zorganizowano Festiwal Chopinowski (odbywający się cyklicznie także w następnych latach), na który złożyło się 36 koncertów. Jednocześnie ukazało się pięciotomowe wydanie dzieł kompozytora³⁸. Podobne wydarzenia prezentujące muzykę czeską odbywały się w Polsce. Z okazji 125 rocznicy urodzin zorganizowano w Polsce Dni Bedřicha Smetany³⁹. Zespół Opery i Filharmonii Warszawskiej odegrał arie ze *Sprzedanej narzeczonej*, a rocznicowe koncerty odbyły się także w Poznaniu, Łodzi, Lublinie, Krakowie, Gdańsku i Szczecinie. Ponadto w szczecińskim Muzeum Pomorza Zachodniego otwarto wystawę poświęconą kompozytorowi.

Poza prezentacją dorobku kompozytorów, współpraca kulturalna odbywała się w formie wymiany osobowej. W latach 1950–1951 do Czechosłowacji wyjechali: śpiewaczka Antonina Kawecka, dyrygent W. Rowicki, pianiści: Regina Smendzianka, Stanisław Szpinalski, skrzypaczka Wanda Wilkomirska, dyrygent Grzegorz Fitelberg, kompozytorzy: Tadeusz Bard i Tadeusz Szeligowski. W Polsce koncertowali czechosłowaccy muzycy: kompozytor Kamil Nečas, dyrygent Alois Klíma, wiolonczelista Miloš Sádlo, Czeskie Trio, skrzypek Alexandr Plocek. Kompozytorzy Jan Reimoser, Miroslav Barvík i Jiří Pance wzięli udział w Festiwalu Muzyki Polskiej⁴⁰. 10 marca 1950 r. z okazji

³⁴ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 204, Sprawozdanie z wykonania umowy o współpracy kulturalnej w okresie 1 I-15 X 1955 r.

³⁵ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 40, k. 220, Sprawozdania z wykonania Planu umowy o współpracy kulturalnej CSR-PRL 1 I-30 VI 1956 r.

³⁶ Nová svoboda, 21 XI 1947 r.

³⁷ AAN, MKiS, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 97, wycinki prasowe *Lidová demokracie*, 10 XI, 12 XI, 16 XI 1948 r. oraz *Zemědělské noviny* 9 XI 1948 r.

³⁸ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn nr 1, Warszawa 2 XI 1949 r.

³⁹ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn, nr 3, Warszawa 1 XII 1949 r.

⁴⁰ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 38, k. 96, Zestawienie wymiany osobowej z Czechosłowacją za 1951 r.; tamże, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Biuro Współpracy z Zagranicą, sygn. 84, k. 160, Plakat z zaproszeniem na koncert.

rocznicy podpisania układu o przyjaźni odbył się koncert w Filharmonii Warszawskiej a orkiestrą poprowadził Václav Neumann⁴¹. W ramach wymiany kulturalnej na występy do opery śląskiej i poznańskiej przyjechała śpiewaczka Opery w Bratysławie Mária Kišonová⁴². Artystka wystąpiła w *Traviacie* oraz w *Cyganerii*. Śpiewała także dla „świata pracy” w Poznańskich Zakładach Mechanicznych. W 1952 r. odwiedzili Polskę: słowacki skrzypek Tibor Gašparek, dyrygent Jaroslav Krombholc, Zespół Pieśni i Tańca Armii Czechosłowackiej⁴³. Wizycie 220-osobowego zespołu tanecznego, towarzyszyła szeroka propaganda, a jedną z jej form była publikacja 50 artykułów prasowych, recenzji i notatek poświęconych temu wydarzeniu.

Koncert Tibora Gašparka, profesora konwersatorium w Bratysławie, odbył się w Zakładach im. F. Dzierżyńskiego w Łodzi. Organizatorom zależało na zmobilizowaniu załogi, niestety koncert odbył się przy niemal pustej sali. Podobne koncerty zorganizowano w Poznaniu w Zakładach im. Stalina oraz w Filharmonii Poznańskiej⁴⁴.

W rocznicę podpisania układu o przyjaźni, w 1952 r. w Filharmonii Poznańskiej oraz w Filharmonii Warszawskiej odbyły się koncerty, które dyrygował Jaroslav Krombholc – dyrygent Teatru Narodowego w Pradze⁴⁵. W maju i czerwcu 1952 r. zorganizowano szereg imprez muzycznych z udziałem polskiej skrzypaczki Eugenii Umińskiej, pianisty Henryka Sztompki, dyrygenta Rowickiego oraz polskich kompozytorów: Kazimierza Serockiego i Alfreda Gradsteina. W czerwcu z 16 koncertami wystąpił zespół „Mazowsze”, który koncertował w Karwinie oraz na Festiwalu Muzycznym „Praska Wiosna”⁴⁶. W festiwalu „Praska Wiosna” w 1955 r. wziął udział kompozytor Jerzy Sokolski i dyrygent Jan Krez, koncertowała też Wanda Wiłkomirska⁴⁷.

⁴¹ AAN, MKiS, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 97, wycinki prasowe Ekspres Wieczorny, 13 III 1950 r.

⁴² AAN, MKiS, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 97, wycinki prasowe Słowo Powszechne, 15 IV 1950 r.; tamże, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 84, k. 295, Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu do Ministerstwa Kultury i Sztuki, 3 V 1950 r.

⁴³ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 144, Sprawozdania z pobytu zespołów i osób w latach 1950–1953.

⁴⁴ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn nr 49, Warszawa 16 II 1952 r.

⁴⁵ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn nr 50, Warszawa 1 III 1952 r.

⁴⁶ AMSZ, z. 7, w. 51, t. 465, k. 152–154, Raport ambasady RP w Pradze za VI 1952 r.

⁴⁷ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 146, Sprawozdanie z pobytu w Pradze J. Sokolskiego, 12V-10 VI 1957 r.

W I półroczu 1956 r. strona polska nie wysłała żadnego muzyka, ale przyjęła Josefa Chuchro i Josefa Hálę. Polscy obserwatorzy wyjechali na festiwal „Praska Wiosna”. W Polsce przebywali kompozytorzy L. Mokry i L. Hlobil oraz Orkiestra Symfoniczna z Brna. W II półroczu w ČSR koncertowali Władysław Szpilman oraz Tadeusz Wroński. W Polsce wykonywano: dzieła Smetany, Fibicha, Slavickiego, a tournée odbył dyrygent praskiej orkiestry FOK – Václav Smetáček⁴⁸.

Z punktu widzenia władz komunistycznych w Warszawie i Pradze, ogromny walor propagandowy posiadały sztuki wizualne, a zwłaszcza wystawy organizowane w placówkach dyplomatycznych i konsularnych obu państw. Ich hasłem przewodnim była prezentacja powojennych osiągnięć w budowie socjalizmu oraz manifestacja „bratniej przyjaźni” polsko-czechosłowackiej. W latach 1948–1949 polskie Ministerstwo Kultury i Sztuki zorganizowało ekspozycję prac polskich fotografików, która została pokazana na IV Międzynarodowej Wystawie Fotografiki w Pradze, Bratysławie, Brnie i Ostrawie⁴⁹. Wystawa zapoczątkowała bliską współpracę w tej dziedzinie oraz doprowadziła do przekazania stronie polskiej zbiorów fotografii czechosłowackiej⁵⁰.

W lutym 1953 r. w Bratysławie pokazano wystawę „Polska Karykatura Polityczna”, w czerwcu w Pradze wystawę poświęconą Mikołajowi Kopernikowi, a we wrześniu przekazano Polsce rękopis dzieła astronoma *De revolutionibus orbium coelestium*⁵¹. Odbywająca się w Pradze uroczystość przekazania po 400 latach rękopisu, stała się okazją do zmanifestowania przyjaźni i sojuszu państw bloku wschodniego z ZSRR.

Współpraca kulturalna w tej dziedzinie odbywała się także w formie wymiany artystów plastyków z obu krajów. W 1956 r. w ramach wymiany do

⁴⁸ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 40, k. 217–218, Sprawozdanie z wykonania Planu umowy o współpracy kulturalnej CSR-PRL za 1 I–30 VI 1956 r.; NA ČR ÚPV 1956–1959 – tajná spisovna, sign. 16.33, karton 2035, Opracowanie na temat czechosłowacko-polskich stosunków kulturalnych 1945–1957.

⁴⁹ AAN, MKiS, sygn. 94, k. 1, Pismo Dyrektora Departamentu Plastyki Ministerstwa Kultury i Sztuki do Czechosłowackiego Związku Fotografików amatorów, 10 II 1948 r.

⁵⁰ Tamże, k. 2–3, Pismo Związku Fotografików Amatorów do Ambasadora RP w Pradze, 3 III 1949 r.

⁵¹ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 18, Sprawozdanie z wymiany kulturalnej między PRL a ČSR za I półrocze 1953 r; *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 2, s. 187–188, Przemówienie ministra szkolnictwa Republiki Czechosłowackiej L. Štolla w związku z przekazaniem rękopisu dzieła M. Kopernika, Praga 14 IX 1953 r.

Czechosłowacji wyjechały 4 osoby, a do Polski przyjechało 5 plastyków i architektów. Mimo wielu trudności zorganizowano w Pradze i Ostrawie zorganizowano wystawę fotografii prac Xawerego Dunikowskiego oraz wystawę „Polskiego Plakatu Filmowego”. We Wrocławiu zaprezentowano wystawę czechosłowackiej ceramiki, na której dominowały wyroby rzemiosła ludowego⁵².

Dziedzina kultury, która w obu krajach stała na szczególnie wysokim poziomie, był film. Kinematografia polska i czechosłowacka cieszyła się zainteresowaniem w całej Europie. Współpraca była tak bliska, że kolorowe kopie polskich filmów przygotowywano w atelier w Barrandovie, bowiem przeługa technologiczna i produkcyjna kinematografii czeskiej nad polską, była widoczna w całym okresie powojennym⁵³. We współpracy z czechosłowacką wytwórnią powstał w 1948 r. film Aleksandra Forda *Ulica Graniczna*.

Zapowiedź współpracy w dziedzinie kinematografii polskiej i czechosłowackiej znalazła się w konwencji o współpracy kulturalnej, podpisanej 4 lipca 1947 r. Efektem podpisania umowy było zawarcie porozumienia dotyczącego dystrybucji w obu krajach, filmów pełnometrażowych, rysunkowych i kukiełkowych oraz krótkometrażowych⁵⁴. W przyjętej deklaracji pełnomocnicy przedsiębiorstw zajmujących się dystrybucją zobowiązali się do zacieśnienia i umacniania współpracy kulturalnej, artystycznej i technicznej oraz gospodarczej⁵⁵. Określono także inne dziedziny współpracy, którą zamierzano objąć produkcję filmów, wymianę twórców filmowych, wizyty dziennikarzy filmowych, szkolenie kadr, pomoc w dziedzinie techniki filmowej.

⁵² NA ČR, ÚPV 1956–1959, tajná spisovna, sign. 16.33, karton 2035, Opracowanie na temat czechosłowacko-polskich stosunków kulturalnych w latach 1945–1957.

⁵³ Szerzej na ten temat: H. Tronowicz, *Film czechosłowacki w Polsce*, Warszawa 1983; T. Miczka, *Kino czeskie w Polsce i kino polskie w Czechosłowacji w okresie realnego socjalizmu (1945–1989)*, [w:] *Czechy i Polska na szlakach*, s. 245–267.

⁵⁴ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 1 s. 281–187, Umowa dotycząca wywozu czechosłowackich filmów do Polski zawarta między Czechosłowackim Towarzystwem Filmowym a Przedsiębiorstwem Państwowym Polski Film, 8 XI 1947 r.; tamże, s. 288–295, Umowa dotycząca przywozu polskich filmów do Czechosłowacji zawarta między Czechosłowackim Towarzystwem Filmowym a Przedsiębiorstwem Polski Film, 8 XI 1947 r.; P. Bergmanová, *Poválečné česko-polské filmové kontakty v letech 1945–1949 od premiéry prvního česko-polského filmu Hraniční ulička*, Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Philosophica – Aesthetica, 2000, nr 22, s. 87–95.

⁵⁵ *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 1, s. 295–296, Deklaracja Czechosłowackiego Towarzystwa Filmowego i Przedsiębiorstwa Państwowego Polski Film o współpracy polsko-czechosłowackiej w dziedzinie kinematografii, Warszawa 8 XI 1947 r.

Najważniejszymi formami współpracy kinematografii była wymiana filmowa zapoczątkowana w 1947 r. oraz udział w festiwalach filmowych. 28 października 1947 r. odbyła się w Warszawie projekcja filmu *Ludzie bez skrzydeł* (*Muži bez křidel*) w reżyserii Františka Čápa. Jednym z pierwszych filmów, który skupił dużą widownię w Czechosłowacji był *Ostatni etap*, Wandy Jakubowskiej, nagrodzony na festiwalu w Mariańskich Łązniach (1948 rok). Polskie filmy uczestniczyły w festiwalach filmów o tematyce robotniczej w Pradze i Mariańskich Łązniach⁵⁶. Na ekranach czechosłowackich kin pokazano *Zakazane piosenki* Leonarda Buczkowskiego, *Za wami pójdą inni* Antoniego Bohdziewicza. Polscy widzowie oglądali *Jana Rohacza* z *Dube* Vladimíra Borský'ego, *Krakatit* Otokara Vávry, *Nikt nic nie wie* Josefa Macha, *Ostatni Mochikanin* Vladimíra Slavínský'ego.

Popularną formą prezentacji kinematografii polskiej i czechosłowackiej były festiwale filmowe. W ramach festiwalu filmów czechosłowackich w Polsce, w maju 1950 r. wyświetlono: *Rok rewolucyjny 1848*, *Dwa ognie*, *Katkę* oraz filmy dokumentalne *Nowa Czechosłowacja*, *Pieśń o zlocie*. Projekcje odbyły się w głównych ośrodkach przemysłowych Polski⁵⁷. Festiwal Filmów Czechosłowackich w Polsce odbywający się w 1953 r. przyniósł projekcję 65 czechosłowackich filmów wyświetlanych w 85 kinach w całej Polsce⁵⁸. W większych miastach wojewódzkich projekcjom towarzyszyły spotkania załóg zakładów pracy z delegacjami czechosłowackich filmowców, które miały charakter manifestacji przyjaźni polsko-czechosłowackiej. W Warszawie spotkanie takie zorganizowano w Fabryce Samochodów na Żeraniu, a w Szczecinie z pracownikami spółdzielni rolniczej. Wśród wyświetlanych filmów znalazły się socrealistyczne produkcje jak: *Anna proletariuszka*, *Cesarski piekarz*, *Uśmiechnięta ziemia*, *Wielka przyjaźń*. Jak wszystkie inne dziedziny kultury, także twórczość filmowa ulegała wpływom politycznym i ideologicznym a filmy były często narzędziem komunistycznej propagandy. Filmowcy obu państw, którzy w czerwcu 1950 r. spotkali się w Sopocie, podczas zjazdu realizatorów filmowych dyskutowano na temat socjalistycznego realizmu w sztuce.

⁵⁶ AMSZ, z. 7, w. 51., t. 459, Raport ambasady RP w Pradze za VII–VIII 1951 r.

⁵⁷ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn, nr 14, 16 V 1950 r.; T. Miczka, *Kino czeskie*, s. 253.

⁵⁸ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 185–186, Ze sprawozdania ambasadora Republiki Czechosłowackiej K. Vojáčka do MSZ w Pradze o Festiwalu Filmów Czechosłowackich w Polsce i rozmowach delegacji filmowych, Warszawa, 28 IV 1953 r.

Przykładem przedmiotowego wykorzystywania twórczości artystycznej była organizacja dni filmu czechosłowackiego w Poznaniu i Szczecinie, które poświęcone były problematyce walki klas we współczesnym świecie. W maju 1952 r. odbył się IV Festiwal Filmów Czechosłowackich w Polsce. Inauguracja festiwalu miała miejsce w warszawskim kinie „Praha” i uczestniczyli w niej wicemarszałek sejmu Władysław Barcikowski, przedstawiciele KC PZPR, ambasadora ČSR w Polsce, Františka Piška oraz ambasadora ZSRR A. Sobolewa⁵⁹.

Współpraca kinematografii nie zawsze przebiegała bez problemów i rzecz jasna nie wszystkie filmy przypadły do gustu odbiorcom. Na festiwalu w Karlovych Varach w 1956 r., pokazano film *Warszawska Syrena* Tadeusza Makarczyńskiego, który nie cieszył się uznaniem publiczności, za co strona polska winiła złą akcję promocyjną i plakatową tego filmu, prowadzoną przez czechosłowackich partnerów⁶⁰.

Polskie filmy nagrodzone w Czechosłowacji w latach 1948–1957

Rok	Tytuł filmu	Festiwal
1948	<i>Ostatni etap</i> Wandy Jakubowskiej	Mariańskie Łąnie
1949	<i>Młoda wieś</i> Stanisława Urbanowicza	Mariańskie Łąnie
1950	<i>Szeroka droga</i> Konstantego Gordona	Karlowe Wary
1951	<i>Misja nieujarzmione</i> Jerzego Zarzyckiego <i>Pierwszy start</i> Leonarda Buczkowskiego <i>W Fabryce</i> Janusza Nasfetera	Karlowe Wary
1952	<i>Młodość Chopina</i> Aleksandra Forda <i>Gromada</i> Jerzego Kawalerowicza <i>Pierwsze dni</i> Jana Rybkowskiego	Karlowe Wary
1954	<i>Pod gwiazdą frygijską</i> Jerzego Kawalerowicza	Karlowe Wary
1956	<i>Pod jednym niebem</i> Kurta Webera <i>W dolinie Prądnika</i> Zbigniewa Bochenka	Karlowe Wary
1957	<i>Człowiek na torze</i> Andrzeja Munka	Karlowe Wary

Źródło: AZMKiDN, sygn. 1511/9, Międzynarodowe nagrody i wyróżnienia w dziedzinie kinematografii.

Ważnym czynnikiem wpływającym na rozwój współpracy na płaszczyźnie społecznej, były kontakty między środowiskami naukowymi, które rozpoczęły się jeszcze przed podpisaniem umowy o współpracy kulturalnej,

⁵⁹ Czechosłowacka Służba Informacyjna, Biuletyn nr 55, Warszawa 19 V 1952 r.

⁶⁰ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 146, Sprawozdanie z wyjazdu do Czechosłowacji Aleksandra Rowińskiego VII 1956 r.

a ich efektem były liczne prace badawcze nad historią i kulturą obu państw. Znaczącą postacią reprezentującą środowiska naukowe był profesor języka polskiego i literatury polskiej na Uniwersytecie Karola – Marian Szykowski, który w czerwcu i lipcu 1947 r. przebywał z serią wykładów w Polsce. Naukowe i osobiste kontakty profesora ze przedstawicielami środowiska naukowego Poznania zaowocowały wydaniem w 1947 r., sumptem Instytutu Zachodniego, pracy pod redakcją Marii Wojciechowskiej, *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym*. Profesor był też członkiem zagranicznym Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a także wspierał cieszyńskich Polaków publikując w czasopiśmie „Zwrot”⁶¹.

We wrześniu 1947 r., na zaproszenie Instytutu Zachodniego w Poznaniu, przebywała w Polsce delegacja czechosłowackich działaczy kultury. Odwiedzili oni Poznań, Gniezno, Leszno i Wrocław⁶². Wizytę składano w ośrodkach położonych na Ziemiach Odzyskanych, a fakt jej organizacji przez placówkę zajmującą się badaniami nad Ziemiami Zachodnimi i Północnymi można odczytywać, jako element działań na rzecz potwierdzenia polskości tych ziem.

Współpraca historyków obu państw znalazła wyraz w historiografii obu państw. W 1948 roku ukazały się *Dzieje narodu polskiego* Josefa Macúrka. Wspólną pracą polskich i czechosłowackich historyków i filologów był *Czesko-polski zbiór prac naukowych*, wydany w 1955 roku. Ożywioną współpracę ze stroną polską prowadzili badacze z Instytutu Słowiańskiego, którego nakładem wydano w latach 1947–1948, pracę Václava Žáčka *Čechové a Poláci roku 1848. Studie k novodobým politickým stykům česko-polským*.

Bliskie naukowe i osobiste kontakty nawiązały środowiska archiwistów, a przedmiotem szczególnych zainteresowań strony czechosłowackiej, był stan polskiego zasobu archiwalnego po zawierusze II wojny światowej, sposób w jaki polscy archiwiści poradzili sobie ze zniszczeniami wojennymi oraz kwestia delimitacji materiałów archiwalnych wywiezionych poza miejsce ich powstania⁶³.

⁶¹ Szerzej na temat działalności naukowej prof. M. Szykowskiego, patrz: R. Baron, *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów między polską i czeską kulturą (XIX–XXI w.)*, Toruń 2013, s. 153–206.

⁶² *Dokumenty i materiały*, I, cz. 1, s. 267–269, Ze sprawozdania Ministerstwa Informacji i Oświaty Republiki Czechosłowackiej o pobycie w Polsce czechosłowackich działaczy kultury, 27 IX 1947 r.

⁶³ M. Ďurčanský, *Polsko-czeska spolupráca na polu archivistyki 1945–1970*, [w:] *Wybrane problemy czesko-polskiej współpracy kulturalnej, naukowej i gospodarczej*, red. Z. Jasiński, B. Cimała, Opole 2009, s. 188–194.

Teksty o polskiej archiwistyce, autorstwa Emanuela Janouška, Miroslava Volfa, V. Žáčka, publikowano na łamach najważniejszych czeskich czasopism specjalistycznych czerpiąc z opracowań polskiego „Archeionu”. W 1954 r. „Archivní časopis” zamieścił czeskie tłumaczenie wstępu do inwentarza zespołu archiwalnego, którego autorem był Kazimierz Konarski. Dziesięcioleciu powojennej archiwistyki polskiej poświęcony został artykuł V. Žáčka w „Sborníku archivních prací” (1957).

Pewna liberalizacja przepisów wyjazdowych, jaka nastąpiła po 1956 r. doprowadziła w drugiej połowie lat 50. XX w. do zwiększenia wymiany osobowej oraz wzrostu zainteresowania archiwistów polonikami w czeskich archiwach oraz bohemikami, znajdującymi się w zasobach polskich archiwów. Przykładami współpracy instytucjonalnej były kontakty nie tylko archiwów państwowych, ale i specjalistycznych oraz archiwów nauki PAN i Czeskiej Akademii Nauk czy też Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Karola, które w latach 60. XX w. przyniosły efekt w postaci publikacji naukowych⁶⁴.

Współpraca naukowa polsko-czechosłowacka miała swój wymiar osobistych kontaktów jak między prof. Marianem Szyjkowskim a prof. Zygmuntem Wojciechowskim, czy innymi badaczami dziejów i kultury, ale jednocześnie była realizowana w formie oficjalnej i zinstytucjonalizowanej. Podstawą tej współpracy, poza umową o współpracy kulturalnej, były porozumienia między ministerstwami oraz instytucjami badawczymi. 7 września 1949 r. w Bratysławie, podpisano porozumienie między Państwowym Instytutem Matematycznym w Warszawie a Instytutem Matematycznym Czesosłowackiej Akademii Nauk w Pradze⁶⁵. W pierwszych latach współpraca naukowa odbywała się w ramach ogólnej umowy o współpracy kulturalnej i naukowej i obejmowała niewielką liczbę naukowców biorących udział w konferencjach i sesjach naukowych organizowanych w obu krajach.

Polscy, czescy i słowaccy naukowcy uczestniczyli w zjazdach organizowanych w obu krajach – w 1949 r. kiedy to odbył się zjazd pediatrów czy zjazd matematyków⁶⁶. Delegacja czechosłowackich archeologów, z dyrektorem Państwowego Instytutu Archeologicznego Jaroslavem Böhmem, odwiedziła

⁶⁴ Tamże, s. 195.

⁶⁵ *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 2, s. 121–124, Z planu pracy Komisji Mieszanej Polsko-Czechosłowackiej do realizacji umowy kulturalnej za 1950 r., Warszawa 3 XII 1949 r.

⁶⁶ AMSZ, z. 15, w. 14, t. 129, Raport ambasady RP w Pradze za VIII-X 1949 r.

Wielkopolskę, Wrocław i Łódź (25 października – 11 listopada 1950)⁶⁷. Czechosłowaccy naukowcy zapoznali się z badaniami polskich archeologów we Wrocławiu na Ostrowie Tumskim, w Biskupinie oraz Gdańsku. W 1953 r. nawiązano pierwsze kontakty między archeologami i literatami, będącymi członkami Akademii Nauk obu państw. Wizytę w Czechosłowacji złożył prof. Witold Hensel, który wygłosił wykład poświęcony organizacji i badaniom polskiej archeologii⁶⁸. Polscy naukowcy uczestniczyli w konferencji archeologicznej zorganizowanej w Koszycach 12–17 września 1953 r. natomiast w następnym roku na kongresie archeologicznym w Pradze gościł prof. Zdzisław Rajewski⁶⁹.

W ośrodkach akademickich Polski i Czechosłowacji, działały lektorstwa języka polskiego, czeskiego i słowackiego, które obie strony zobowiązały się zaopatrywać w niezbędną literaturę. Do 1950 r. zorganizowano dwa lektorstwa języka polskiego w Czechosłowacji, w Pradze i Bratysławie, i planowano otwarcie trzeciego w Ołomuńcu⁷⁰. Lektorat języka polskiego w Bratysławie wprowadzono w 1947 r. jednak dopiero w 1949 r. przyjechał tu polski lektor mgr Ziemowit Mikołajtis⁷¹. W 1953 r. lektorat objął przybyły z Poznania językoznawca, dr Zenon Sobierajski. Od 1956 r. pracę lektora rozpoczęła mgr Halina Janaszek-Ivaničková, która w ciągu 18 lat pracy prowadziła badania z zakresu literatury polskiej, współredagowała podręczniki do nauki języka polskiego oraz przygotowała dwie antologie literatury polskiej. Nowe lektorstwa miały powstać w Poznaniu, Wrocławiu i Krakowie. W umowie na rok 1951 zakładano otwarcie lektoratów w Łodzi i Brnie, jednak planu nie wykonano. Strona polska utworzyła lektorat języka czeskiego w Łodzi, który z powodu braków kadrowych nie rozpoczął natychmiast działalności⁷². W związku z planowaną współpracą w zakresie rozszerzenia lektoratów,

⁶⁷ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 144, Sprawozdanie z pobytu archeologów czechosłowackich w Polsce, k. 1–2.

⁶⁸ AMSZ, z. 7, w. 53, t. 472, k. 137–138; Raport Ambasady PRL w Pradze za XII 1953 r.

⁶⁹ Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą (dalej APAN BWKzZ), spis 88, pudło 3, t. 59, Pismo sekretarza naukowego PAN do Wydziału Nauki KC PZPR z prośbą o wyrażenie zgody na wyjazd.

⁷⁰ *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 2, s. 121–124, Z planu pracy Komisji Mieszanej Polsko-Czechosłowackiej do realizacji umowy kulturalnej za 1950 r., Warszawa 3 XII 1949 r.

⁷¹ M. Pančíková, *Polscy lektorzy na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie*, *Kontakty*, 2002, nr 1, s. 88–91.

⁷² AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 38, Wykonanie umowy kulturalnej z Czechosłowacją za 1951 r., k. 98.

Uniwersytet w Bratysławie zwrócił się w 1950 r. do Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie, z prośbą o pomoc w utworzeniu Biblioteki Polskiej. Załączki tej biblioteki powstały przed wojną, a jej księgozbiór pochodził głównie z darowizn. Prośby o pomoc w wyposażeniu biblioteki kierowano także do polskich wydawnictw⁷³. Wsparcia udzielił konsulat RP w Bratysławie oraz władze słowackie. Na terenie Słowacji środowiska polonistyczne skupiały się wokół miesięcznika „Verbum”, który był wydawany w Koszycach w latach 1946–1947, publikującym przekłady dzieł Adama Mickiewicza, Bolesława Prusa, Zofii Kossak-Szczuckiej czy Jerzego Zawieyskiego⁷⁴. Po pewnym załamaniu współpracy na skutek przewrotu lutowego 1948 r. i poddaniu jej ideologizacji, ożywieniem stały się obchody roku Mickiewicza (1955 r.) oraz rozwój, od 1957 r. kompleksowego studium języka polskiego i literatury na uniwersytecie w Bratysławie.

W umowie kulturalnej w 1955 r. przewidywano otwarcie dodatkowych lektoratów języka polskiego, między innymi w Ołomuńcu⁷⁵. W 1954 r. z Czechosłowacji przyjechali nowi pracownicy dwóch lektoratów, w Poznaniu zatrudniony został dr Zdeněk Smejkal, a w Krakowie Dobroslava Bergová. Natomiast do Pragi wyjechała M. Olszewska⁷⁶. Praca lektoratów odbywała się w oparciu o materiały naukowe i dydaktyczne przesyłane z kraju a strona czechosłowacka narzekała na brak polskich materiałów. Ten zarzut odrzucali Polacy, którzy rocznie przekazywali lektoratom około 100 pozycji literatury pięknej w języku polskim. Poznawanie języków obu państw miał ułatwić słownik czesko-polski, opracowany przez polskich i czeskich filologów. Prowadzono także wymianę podręczników i publikacji między instytutami, towarzystwami naukowymi i bibliotekami.

Na początku lat 50. XX w. nawiązano instytucjonalną współpracę między Akademiami Nauk Polski i Czechosłowacji. Jednym z pierwszych

⁷³ AAN, MKiS, Biuro Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 87, k. 56–58, Pismo Dziekana Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Bratysławie do Polskich Wydawnictw Muzycznych, 1950 r.

⁷⁴ Szerzej: J. Hvišč, *Miejsce literatury polskiej na Słowacji*, Tygiel Kultury, 10 (2006), nr 4–6, s. 117–122.

⁷⁵ *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 2, s. 230–232, Z protokołu obrad Polsko-Czechosłowackiej Komisji Kulturalnej odbytych 1–6 XII 1954 r., Praga XII 1954 r.

⁷⁶ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 130, Sprawozdanie z konferencji, jaka odbyła się w MSZ w Pradze w sprawie oceny wykonania planu umowy kulturalnej z PRL za I półrocze 1954 r.

oficjalnych kontaktów była wizyta wiceprezesa PAN w Pradze (listopad 1952) z okazji inauguracji działalności Czechosłowackiej Akademii Nauk⁷⁷. Jednak pierwsze działania zmierzające do nawiązania oficjalnej współpracy podjęto we wrześniu 1954 r., kiedy z wizytą w Polsce przebywała delegacja Prezydium Czechosłowackiej Akademii Nauk⁷⁸. Przedmiotem rozmów było nawiązanie współpracy. Podczas wizyty podpisano (23 IX 1954 r.) protokół dotyczący współpracy Polskiej Akademii Nauk z Czechosłowacką Akademią Nauk, stanowiący załącznik do planu realizacji umowy kulturalnej⁷⁹. W listopadzie 1955 r. prof. Henryk Jabłoński oraz prof. Jaroslav Kožešník podpisali w Pradze *Protokół o współpracy naukowej między Polską Akademią Nauk a Czechosłowacką Akademią Nauk*, zakładający współpracę przy rozwiązywaniu problemów naukowych, wzajemne kształcenie kadr, wymianę ekspertów, materiałów i doświadczeń⁸⁰. W 1956 r. współpracę prowadziły Instytut Matematyki PAN i Instytut Maszyn Matematycznych ČSAV, Instytuty Historii realizujące wspólne badania nad historią ruchu robotniczego, Instytut Chemii PAN i Instytut Biochemii ČSAV oraz Instytuty Fizyki. Wspólne projekty badawcze: wspólny słownik staroczeski i staropolski, badania nad dialektami, studia archiwalne nad stosunkami polsko-czechosłowackimi przed 1918 r., wymianę rusycystów i badania literackie⁸¹. Wymieniano informacje o planach pracy oraz nabytkach bibliotecznych, a także organizowano konferencje: orientalistyczną, słowiańsko-germańską czy poświęconą wzajemnym wpływom językowym i literackim. W ramach współpracy Akademii Nauk w 1959 r. utworzono Polsko-Czechosłowacką Komisję Historyczną, której prace koordynował z ramienia PAN – Instytut Historii. Coroczne sesje komitetu, konferencje naukowe oraz współpraca historyków

⁷⁷ APAN, BWKzZ, spis 358, t. 441, Notatka na temat współpracy naukowej PAN i CzAN.

⁷⁸ *Dokumenty i materiały*, t. 1, cz. 1, Ze sprawozdania delegacji Prezydium Czechosłowackiej Akademii Nauk o wizycie w Polsce, Praga 27 IX 1954 r; szerzej na temat współpracy środowisk naukowych patrz: D. Brádlarová, N. Kmochová, *Nástin problematiky spolupráce Československé akademie věd a Polské akademie věd od roku 1953 do počátku sedmdesátých let. Materiálová rešerše*, [w:] *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny věd z let 2002–2003*, red. A. Kostlán, Praha 2003, s. 433–444.

⁷⁹ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 227–228, Protokół o współpracy między Polską Akademią Nauk a Czechosłowacką Akademią Nauk, Warszawa 23 IX 1954 r.

⁸⁰ AMSZ, Departament Prasy i Informacji, 18/84, w. 4, Notatka o współpracy naukowej między PAN a CzAN; *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 272–274.

⁸¹ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 274–275, Umowa o współpracy między PAN i ČSAV według dyscyplin naukowych, Praga 15 XI 1955 r.

obu państw przyniosła publikacje z zakresu dziejów obu państw, min. *Historię Czechosłowacji* (1966), *Studia nad rozwojem narodowym Czechów i Słowaków* (1977). Spotkania, seminaria i konferencje poświęcone były stanowi relacji polsko-czesko-słowackich oraz problematyce niemieckiej. Podczas konferencji, jaka odbyła się z Pradze w 1959 r., wykłady wygłosili prof. Gerard Labuda (*O początkach miast polskich*) oraz prof. Kazimierz Lepszy (*O polskim słowniku biograficznym*)⁸².

Ważnym elementem współpracy była wymiana pracowników naukowych. W 1954 r. w ramach wymiany przebywali w Czechosłowacji profesorowie PAN: Henryk Jabłoński, Tadeusz Urbański, Witold Stefański, a do Polski przyjechał znawca Starożytnego Wschodu dr Josef Klíma⁸³. Polscy naukowcy brali udział w konferencji archeologicznej w Pradze; delegacji polskiej przewodniczył dyrektor Muzeum Archeologicznego dr Zdzisław Rajewski. Z wizytą w Warszawie przebywał znany teatrolog Otto Ornest, reżyser Teatru Kameralnego w Pradze. Także w ramach wymiany do Polski przyjechali: Jaromír Brož z Instytutu Fizyki ČSAV oraz Josef Poulík, dyrektor Instytutu Archeologicznego w Brnie. Z Polski wyjechał prof. Czetwertyński – hydrolog z PAN i Politechniki Warszawskiej⁸⁴. W latach 1955–1956 wzrosła wymiana stypendialna oraz zwiększyła się liczba wyjazdów studyjnych szczególnie matematyków, hydrobiologów, zoologów, specjalistów w dziedzinie rolnictwa, i geomorfologii. W kwietniu 1955 r. z wizytą w Pradze przebywali pracownicy Instytutu Historii PAN prof. Józef Kowalski i prof. Czesław Madajczyk.

Współpraca naukowa i oświatowa Polski i Czechosłowacji również opierała się na wymianie uczniów, studentów i naukowców. Koordynatorami tej współpracy były centralne urzędy obu państw. Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki (od 1951 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego), posiadało w swojej strukturze Wydział Zagraniczny, istniejący do 1955 r., i Biuro Współpracy z Zagranicą (w 1961 r. utworzono samodzielny Wydział Zagraniczny, stanowiący uprzednio wydział w Gabinetie Ministra). Zadaniem Biura było

⁸² *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 492–493, *Sprawozdanie Instytutu Historii CzAN dla Prezydium VI sekcji o współpracy historyków czechosłowackich i polskich*, Praga 21 IX 1959.

⁸³ *Informator*, s. 20–21.

⁸⁴ AAN, Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, sygn. 39, k. 129, *Sprawozdanie z konferencji, jaka odbyła się w MSZ w Pradze na temat wykonania planu umowy kulturalnej z PRL w 1954 r.*, Praga 7 VII 1954 r.

planowanie i organizowanie współpracy resortu z zagranicą, koordynowanie współpracy z PAN i organami zewnętrznych urzędów i instytucji oraz realizacją wymiany pracowników nauki i studentów. Ponadto opiniowało resortowe projekty i plany współpracy z zagranicą, plany dewizowe, kierowało na stypendia zagraniczne i opracowywało sprawozdania z realizacji planów⁸⁵.

Umowa kulturalna z 1947 r. przewidywała wymianę stypendialną uczniów szkół średnich i gimnazjów, a jej koordynację strona czechosłowacka powierzyła Ministerstwu Szkolnictwa, Nauki i Sztuki w Pradze. Na rok 1948/49 zakwalifikowano w ramach wymiany stypendialnej 15 studentów i 7 naukowców. Na rocznych stypendiach od maja 1948 r. przebywało 7 studentów uczących się na Wydziale Filmowym Akademii Sztuk w Pradze. Na studiach w Pradze, Hradec Králové, Ołomuńcu, Brnie przebywało 100 polskich studentów⁸⁶.

Wymiana objęła także działaczy związków zawodowych nauczycieli oraz wakacyjne praktyki studentów historii sztuki przebywających w Pradze. Latem 1949 r. 10 czechosłowackich uczniów przebywało na kursie języka polskiego⁸⁷. W 1950 r. ufundowano 10 trzytygodniowych stypendiów dla uczniów wykazujących się dobrą znajomością języka i kultury drugiego kraju. Wymiana stypendialna objęła w roku szkolnym 1950/51, 25 nauczycieli szkół zawodowych i szkół III stopnia, przebywających na jednomiesięcznych stypendiach. W 1950 r. na stypendia wyjechało 15 studentów i 10 pracowników naukowych. Wysokość przyznawanych stypendiów wahała się między 3000 a 4000 kcs.

Największe problemy w realizacji umowy kulturalnej pojawiły się właśnie w dziedzinie wymiany stypendialnej, stwarzane zwłaszcza przez czechosłowackie Ministerstwo Szkolnictwa. Strona czechosłowacka wymagała, aby stypendiści zagraniczni byli zakwaterowani w drogim hotelu „Alcron”, na co strona polska nie godziła się z powodów finansowych⁸⁸. W 1952 r. czechosłowackie Ministerstwo Szkolnictwa, Nauki i Sztuki, odmówiło przyznania naukowych stypendiów przewidzianych planem umowy na ten rok, choć

⁸⁵ AAN, Wstęp do inwentarza Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w Warszawie 1946–1949/1950–1967.

⁸⁶ AMSZ, z. 15, w. 14, t. 129, k. 146–154, Raport ambasady RP w Pradze za VIII–X 1949 r.

⁸⁷ *Dokumenty i materiały*, t. I, cz. 2, s. 87–88, Pismo Ministerstwa Szkolnictwa, Nauki i Sztuki Republiki Czechosłowackiej do Wojewódzkiej Rady Narodowej w Ostrawie w sprawie realizacji czechosłowacko-polskiej umowy kulturalnej, Praga 14 VI 1949 r.

⁸⁸ AMSZ, z. 7, w. 51, t. 459, Raport ambasady RP w Pradze za VII–VIII 1951.

w tym samym czasie wykorzystano pulę czechosłowackich stypendiów w Polsce⁸⁹. W kolejnych latach pojawiły się problemy wizowe dla polskich studentów medycyny, którzy nie otrzymali wiz do Czechosłowacji i nie mogli wrócić na uczelnie w dniu rozpoczęcia roku akademickiego⁹⁰. Czechosłowackie ministerstwo nie dotrzymywało miesięcznych terminów załatwiania spraw, a dodatkowym utrudnieniem był wymóg urzędowego pośrednictwa praskiego MSZ, zamiast bezpośredniej współpracy między zainteresowanymi resortami. Nic więc dziwnego, że wymiana stypendialna nadal była niska. Strona polska obwiniała władze czechosłowackie za nieprzestrzeganie kalendarza wymiany kulturalnej oraz za uniemożliwienie stypendystom wyjazdów⁹¹. Podobne problemy pojawiały się także w odniesieniu do realizacji wymiany osobowej środowisk naukowych. W 1953 r. strona czechosłowacka nie przyjęła polskich naukowców i zaproponowała wykorzystanie tych limitów w roku następnym jednak tej propozycji nie przyjęła PAN⁹².

Podsumowanie

Kontakty kulturalne i naukowe między Polską a Czechosłowacją po II wojnie światowej z pewnością były wypadkową interesów politycznych i stanu wzajemnych relacji obu państw oraz ulegały politycznym i ideologicznym wpływom czy wreszcie administracyjnym ograniczeniom, wynikającym z monopolu rządów partii komunistycznych. Decydenci w obu krajach dążyli do ich sformalizowania i instytucjonalizacji, a co za tym idzie do pełnej kontroli administracyjnej, która jednak w wielu przypadkach nie utrudniała normalnych osobistych kontaktów naukowców, artystów i pisarzy. Współpraca kulturalna i naukowa między Polską i Czechosłowacją stanowiła ważną płaszczyznę społecznych kontaktów między Polakami, Czechami i Słowakami w sytuacji, kiedy były one administracyjnie ograniczane przez rządy obu państw lub czasowo zaniechane w okresie kryzysu politycznego i społecznego

⁸⁹ AMSZ, z. 7, w. 53, t. 486, Raport ambasady PRL w Pradze za I 1953.

⁹⁰ AMSZ, z. 7, w. 53, t. 471, Raport ambasady PRL w Pradze za IX 1953; tamże, t. 472, k. 137-138, Raport ambasady PRL w Pradze za XII 1953 r.

⁹¹ AMSZ, z. 7, w. 54, t. 473, Raport ambasady PRL w Pradze za II-III 1954 r.

⁹² APAN, BWKzZ, sygn. 88, pudło 7, t. 30, Wyjątek ze sprawozdania prof. H. Jabłońskiego z udziału w walnym posiedzeniu CzAN 11-16 IV 1954.

w 1956 r. Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem Jaroslava Pánka, że to właśnie niski stopień międzyludzkich kontaktów był największym deficytem stosunków polsko-czechosłowackich w ciągu pierwszych dwudziestu powojennych lat⁹³. Pomimo wspomnianych trudności oraz ideologizacji i propagandowego wykorzystywania twórczości artystycznej i naukowej, współpraca tych środowisk, stwarzała szansę na bliższe poznanie dokonań sąsiednich narodów, w różnych dziedzinach twórczości artystycznej i naukowej, a przez to, do usuwania barier i uprzedzeń. Należy też pamiętać o działalności Towarzystw Przyjaźni, Ośrodków Informacji i Kultury oraz roli tych podmiotów w propagowaniu dorobku kulturalnego i naukowego Polaków, Czechów i Słowaków, która zasługuje na odrębne opracowanie⁹⁴.

Polish-Czechoslovakian cultural and scholarly relations between 1945 and 1956

The Polish-Czechoslovak cultural and scientific relations were initiated upon the end of the Second World War. An agreement on the cultural cooperation between Prague and Warsaw was signed in July 1947. Most successful in the field of literature, the cooperation begot translations of literary works. In addition, contacts were established in other areas, such as theatre, cinema, photography, art, music and science. It is noteworthy that the cooperation was largely a matter of propaganda, intended to emphasise the achievements of socialism and the mutual friendship of fraternal socialist countries. Monopolized by the organs of state, it nevertheless formed the basis for establishing a number of personal relations between Polish and Czech and Slovak researchers and artists.

Translated by: Agnieszka Tokarczuk

⁹³ J. Pánek, *Czechy a Polska na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2014, s. 36.

⁹⁴ Szerzej na ten temat: A. Szczepańska, *Warszawa-Praga 1948–1968. Od nakazanej przyjaźni do kryzysu*, Szczecin 2011; J. Vaculík, *Společnost polsko-československého přátelství v letech 1945–1951*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy university. Řada společenských věd, 2012, č. 1, s. 154–159; R. Baron, *Ambasadorowie*, s. 147–148.